

ВЕНЦЕСЛАВ КОНСТАНТИНОВ

НАЧАЛОТО НА ПЪТЯ

chitanka.info

*Докато човек не се предаде, той е по-силен
от своята съдба.*

Ремарк

Има писатели, които, бавно и систематично изграждат стъпалата на своето творчество, достигат завидни висоти, постепенно се превръщат в живи класици и си завоюват респект, литературни награди, несекващ критически възторг и място в хрестоматиите. За тези писатели често се говори, но обикновено рядко ги четат.

Но има и други писатели, които блясват с някоя творба, грабват сърцата на читателите — особено на младите — и макар да не постигат изключителни върхове, книгите им се предават от ръка на ръка и се четат, докато се разкъсат. Това не са непременно лековати писатели или незначителни художници, които умеят да подклаждат дребни страсти и да приспиват мисълта. Но без да са „титани на перото“, те успяват да внушават идеи и дори да възпитават. Така неочаквано и малко парадоксално те създават съдбовни естетически преживявания и неволно се превръщат в наставници на не едно читателско поколение.

Сред тези не велики, но любими и въздействащи писатели на нашето време свое постоянно място заема Ерих Мария Ремарк — автор на четиринадесет романа, една драма, няколко есета, скици и разкази. Ерих Паул Ремарк, както гласи истинското му име, е роден на 22 юни 1898 година в Оснабрюк, Северна Германия. Роден е в една година с Бертолт Брехт и Курцио Малапарте. Негови връстници са Ерих Кестнер, Ана Зегерс, Скот Фицджералд, Хемингуей, Сент Екзюпери и Гарсия Лорка. За своето детство Ремарк казва: „Израснах в малък вестфалски град, в дребнобуржоазна среда. Родителите ми бяха католици, самият аз често пеех в момчешкия хор на църквата. Нито у дома, нито в църквата срещнах разбиране за моите стремежи към един друг свят, извън моето обкръжение, никой не ме напъти при опитите ми да се оправя сред книгите. Не можех да си представя друго бъдеще, освен да стана началник на пощата, учител или аптекар...“ В Оснабрюк момчето се учи в католически семинар, но в разгара на

Първата световна война полага извънреден изпит и се записва доброволец. Осемнадесетгодишният Ремарк е изпратен като обикновен войник на западния фронт. На няколко пъти го раняват, но той пак се завръща на предната линия; в края на войната е ранен тежко и после дълги години страда от получените увреждания.

След войната Ремарк мечтае да стане музикант, после — художник. Но за да изкара препитанието си, сменя различни професии: за кратко е прогимназиален учител, после счетоводител, кореспондент, амбулантен търговец, посредник на фирма за надгробни паметници, в същото време свири на орган в една църква. Оттогава датират и първите му литературни опити. В сп. „Ди Шьонхайт“ излиза през 1918 г. „мирогледното“ му стихотворение „Аз и ти“, а също прозаичните скици „Жената със златните очи“ и „На младини“. Както отбелязва биографът на Ремарк Алфред Антковяк, тези ранни творби издават голяма мирова скръб и малко талант.

Това са годините, когато Ремарк окончателно се насочва към литературата, много чете и се занимава с философията на Ницше и Шопенхауер — особено модни сред младежта. Ето как Томас Ман си припомня своите ранни увлечения по двамата мислители: „Духовните преживявания, които бяха потресли моите двадесет години, бяха музикалният песимизъм на Шопенхауер и декадентската психология на Ницше. Художникът от Ницшев тип иска да опознава и да изобразява: дълбоко да опознава й красиво да изобразява. Търпеливото и гордо понасяне на мъките, които по неизбежност съпровождат опознаването и изобразяването, придава на живота му нравствено достойнство. Тук, разбира се, си казва думата и онова «модно влияние» на Ницше върху «улицата», схващано като някакъв опростен «ренесансизъм», култ към свръхчовека, и изразявано чрез приказки за «кръв и красота».“ В същото време силно впечатление правят на Ремарк писателите Кнут Хамсун и Джек Лондон с изобразяваните от тях „силни личности“, които гордо се противопоставят на заобикалящия ги свят.

Така Ремарк написва първата си книга — малкия роман „Мансардата на бляновете“, който излиза през 1920 г. Той разказва за един „човек на изкуството“, който живее уединено, далеч от шума и суетата на делника. Още тук героите на Ремарк добиват своята най-характерна черта: те се стремят да изживеят себе си така, сякаш

съществуват извън реалната, социално обусловена действителност. Съпротивляват се на своето обкръжение с някакъв наивен, но привлекателен стоицизъм, презират буржоазния порядък и здравия разум и жадуват да вкусят от „истинския живот“ — да усетят цялата интензивност на отлитащия миг, да заситят сетивата си със сладостни дразнения, произлезли често от случайни обстоятелства. И все пак в героите на Ремарк се долавя някаква особена човечност, дълбоко отвращение към варварството и бруталността, те са изпълнени с любов към себеподобните си, прекарват времето си в сантиментално блуждаене и псевдофилософски размишления върху смисъла на живота и изкуството. Това поведение сякаш ги издига над простолудията и посредствеността, над „обикновените хора“.

Три години след „Мансардата на бляновете“, книга, която критиката почти не забелязва, вече двадесет и пет годишният писател приема литературното име Ерих Мария Ремарк и започва да публикува програмни есета: „За размесването на скъпи питиета“ и „Ръководство за декаденти“ — в тях призовава към „дионисиевско изживяване на битието“ в духа на модната „философия на живота“. Като редактор на хановския рекламен вестник „Ехо континентал“ Ремарк пътува из много страни — Италия, Швейцария, България, Турция. А от 1925 г. е фоторедактор в берлинския спортен двуседмичник „Шпорт им билд“ и пише рекламни статии за автомобилни гуми, леки коли, яхти, мотори и пр. Публикува и есето „Химн за коктейла“ (1927). Наред с това обаче чете Флобер и се възхищава на интелигентността му, опитва се да усвои от Стендал силата и яснотата на изображението, вдълбочава се в наскоро излезлия роман на Томас Ман „Вълшебната планина“ и в автобиографичната поредица на Марсел Пруст „В търсене на изгубеното време“, заради когото научава френски и предприема пътуване из Франция.

Резултатът е още един „декадентски“ роман — „Спирка на хоризонта“ (1927–28), — в който Ремарк вече поставя под съмнение принципа да се живее без цел и смисъл, с пълно отдаване на мига и мимолетните желания. Героят му разсъждава: „Може би е по-добре да си наложа граници... Иначе се търкаляш като топче от един водовъртеж към друг, докато ти стигне дъхът, жаден единствено да изживееш своето Аз.“ Подобни „прозрения“ имат и героите на една току-що преведена в Германия книга, в която се описва безцелният и

безсъдържателен живот на американци и англичани в Париж и Испания в годините след войната — това е романът на Ърнест Хемингуей „И изгрява слънце“ (на немски: „Фиеста“), който носи като епиграф думите на Гъртруд Стайн „Всички вие сте изгубено поколение“ и цитат от Еклесиаст: „Род прехожда и род дохожда, а Земята пребъдва до века“. Осезаемо се долавя и влиянието на „Великият Гетсби“ от Скот Фицджералд, както и на цялото американско литературно направление на „суровия стил“.

Така Ерих Мария Ремарк се подготвя за своя голям творчески успех. В едно по-късно интервю той описва душевното си състояние през този период по следния начин: „Страдах от доста бурни пристъпи на отчаяние. Опитвах се да ги превъзмогна и постепенно започнах съвсем съзнателно и систематично да издирвам причините за своите депресии. В хода на този обмислен анализ се върнах към преживяванията си от войната. При много познати и приятели наблюдавах съвсем сходни прояви. Всички ние бяхме — и често сме още — неспокойни, лишени от цел, ту екзалтирани, ту безразлични, но в дълбините на душата — безрадостни. Сянката на войната тегнеше над нас дори и когато изобщо не мислехме за нея. В същия ден, когато стигнах до тази мисъл, започнах да пиша без много разсъждения...“ За няколко седмици през пролетта на 1928 година Ремарк създава роман, който обаче не смее да публикува, защото му се струва прекалено личен и неактуален — от войната е изминало цяло десетилетие. Едва след увещанията на приятели се решава в края на годината да предложи творбата си като подлистник във вестник „Фосише цайтунг“. На другата година в Берлин — като отделна книга — излиза романът „На Западния фронт нищо ново“.

Това автобиографично произведение на тридесетгодишния писател става една от най-големите сензации в историята на литературата. Само до края на 1929 година романът е преведен на дванадесет езика (също и на български — с три издания) и само в Германия са продадени милион и половина екземпляра. На другата година е екранизиран в САЩ. През следващите три десетилетия общият тираж достига осем милиона от преводи на двадесет и пет езика. Критиката побързва да сравни романа по значение с „Вълшебната планина“ на Томас Ман и „Степният вълк“ на Херман Хесе, смята го за „творба на епохата“. Ернст Толер пише в сп. „Ди

Литерарише велт“: „Един човек е писал вместо всички нас, вместо пехотинките, които лежаха в окопите въшлясали и мръсни, които стреляха и ги застрелваха, които виждаха войната не от перспективата на генералните щабове, не от канцеларии и редакции, а я преживяха като всекидневие, като ужасен и монотонен делник.“ Валтер фон Моло отбелязва: „Книгата на Ремарк е паметник на нашия незнаен воин.“ Бернхард Келерман сравнява романа с „блестящо огледало, което не скрива нищо“, а Хърбърт Уелс го нарича „ясна, чудна и безпогрешна книга“. Мнозина смятат, че вече нищо значително не може да се предприеме в културата, без да се познава този роман, и препоръчват да се прочете във всички училища. А норвежкият писател и актьор Бьорн Бьорнсон поисква официално да се присъди на Ремарк Нобеловата награда — все пак наградата получава Томас Ман.

В същото време в Германия се надига срещу Ремарк враждебна вълна. Особено гневен е „протестът“ на фашистките кръгове — Адолф Хитлер вече е публикувал книгата си „Моята борба“, а идеологът на националсоциализма Алфред Розенберг е написал „Митът на XX век“. Обвиняват Ремарк в „литературно предателство към войника от Световната война“; „доказват“, че той никога не е бил на фронта или пък че не е воювал като обикновен войник, а е бил лейтенант, награден с ордени като човек на висшата аристокрация. Предричат на книгата му, че „след две години никой вече няма да я чете“. Провалят прожекциите на филма по романа, като акциите се провеждат под личното ръководство на „депутата д-р Гьобелс“. Дори в една „История на немската литература“ от 1941 година прочита: „В тази деформирана от личен сантиментализъм сълзлива история на Ерих Мария Ремарк няма и следа от съдбовното прозрение, че войната не е просто някаква тема, заета от действителността, а е плодоносно и животворно начало. Романът «На Западния фронт нищо ново» се основава върху безжизнения механичен пацифизъм на старата социалдемокрация.“

Въпреки враждебното напрежение около него Ремарк се заема да напише продължение на романа си, в което да обрисова съдбата на оцелелите бойни другари след завръщането им в „цивилния живот.“ Още през есента на 1929 г. той споделя в интервю пред датския вестник „Политикен“, че новата му книга „се занимава с проблемите на настоящето“. Така през 1931 г. се появява романът „Обратният път“,

който има сходна участ с предишния. Преведен е на всички културни езици, но в Германия го обругават, обвиняват го, че допринася за „вътрешното израждане на немската интелигенция“. Тогава писателят се преселва в Швейцария, но хулите не престават. Омразата към него в родината му се засилва, когато на власт идва Хитлер. През 1933 година нацистите публично изгарят „На Западния фронт нищо ново“ и „Обратният път“ заедно с произведения на Хайнрих Хайне, Бертолт Брехт, Стефан Цвайг, Ханрих Ман, Лион Фойхтвангер и на други видни немски писатели, неудобни за фашистката пропаганда. Правят се опити и за физическо унищожение на Ремарк: Томас Ман, самият вече емигрант, отбелязва в дневника си през май 1933 г., че при „злополука“ в близост до дома на Ерих Мария Ремарк в Аскона е загинал гостувалият му берлински журналист Феликс Менделсон, когото са взели за самия Ремарк. Накрая отнемат на писателя германското гражданство и той се преселва в Париж, а през 1939 г. емигрира в САЩ.

„На Западния фронт нищо ново“ и „Обратният път“ са свързани не само от обща политическа и литературна съдба. Духовната близост между героите им е очевидна. Нещо повече: вторият роман доразвива идеите на първия — едно поколение, което е прекарало младостта си на фронта, е вече изгубено за нормалния, граждански живот, то е неприспособимо, то е обречено, то е унищожено от войната, „макар да е оцеляло от нейните снаряди“. Затова и извървелите „обратния път“ не могат да намерят своето място — едни се самоубиват, други изчезват в затворите, трети резигнират и заживяват с дребните грижи на всекидневието, лишени от някогашните си високи цели и идеали. Нервното напрежение от битките лесно преминава в социална апатия. А с това изчезва и най-доброто, което може би е породила войната: фронтовото другарство.

* * *

В емиграция Ерих Мария Ремарк създава още десет романа, сред които особена популярност добиват „Трима другари“ (1937), „Триумфалната арка“ (1946)¹, „Искрица живот“ (1952), „Време да се живее и време да се мре“ (1954), „Черният обелиск“ (1956), „Нощ в

Лисабон“ (1962) и „Сенки в рая“ (1971). Последната книга излезе след смъртта на писателя — Ремарк почина през 1970 г. в Локарно. Всички тези творби увеличиха славата му и го утвърдиха като „майстор на лирическия натурализъм“. Ремарк си остана и навярно още дълго ще бъде любим писател на всяко младо поколение, което търси своето място под слънцето и се обръща към книгите за съвет. Но Ремарк не е проповедник, нито моралист — неговото нравствено въздействие се засилва от един принцип, който писателят е установил още в началото на своя път: „Не желая нито да убеждавам, нито да увещавам или да възпитавам моите читатели. Описвам онова, което ме вълнува.“

Венцеслав Константинов

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.